

1 Нормативно-правові, методологічні та практичні аспекти захисту інформації в інформаційних і телекомунікаційних системах

УДК 681.3

ДЕРЖАВНА ТАЄМНИЦЯ ТА СИСТЕМА ЇЇ ОХОРОНИ

Іван Божков

Управління охорони державної таємниці Служби безпеки України

Анотація: Розглянуто основні завдання Служби безпеки України щодо охорони державної таємниці в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах тощо.

Summary: Considered primary tasks of Service of safety of Ukraine on the state secret protection in organs state authorities, organs of local home rule, enterprises, founding etc.

Ключові слова: Інформація, державна таємниця, захист.

До основних загроз національній безпеці України в інформаційній сфері чинним законодавством віднесено витік інформації, яка становить державну таємницю [1].

Державна таємниця – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України [2].

Регулювання відносин у сфері охорони державної таємниці здійснюється відповідно до чинного законодавства України та визначається Конституцією України, Законами України “Про державну таємницю”, “Про інформацію”, міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, та іншими нормативно-правовими актами.

З метою визначення та віднесення інформації до державної таємниці згідно з Законом України “Про державну таємницю” створено та функціонує в державі інститут державних експертів з питань таємниць. Державні експерти з питань таємниць – це найбільш досвідчені фахівці в певних галузях оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, яким надано право прийняття рішень, згідно з посадою, щодо віднесення відомостей до державної таємниці. Вони несуть персональну відповідальність за прийняті рішення. Згідно з чинним законодавством втручання будь-якої посадової особи, в тому числі тієї, якій підпорядкований державний експерт, до прийняття рішень з віднесення відомостей до державної таємниці неможливе. Такий порядок віднесення відомостей до державної таємниці забезпечує врахування сучасного рівня розвитку науки та техніки, результатів новітніх досліджень у відповідних наукових напрямках при проведенні роботи з віднесення відомостей до державної таємниці та забезпечує незалежність державних експертів з питань таємниць. При цьому Служба безпеки України, як спеціально уповноважений орган у сфері забезпечення охорони державної таємниці, забезпечує функціонування інституту державних експертів з питань таємниць та на підставі їх рішень формує Звід відомостей, що становлять державну таємницю.

На цей час Службою безпеки України за участю державних експертів з питань таємниць сформовано та наказом Голови Служби безпеки України від 1 березня 2001 р. № 52 введено в дію нову редакцію Зводу відомостей, що становлять державну таємницю (далі – Звід). Зазначений нормативний документ зареєстровано в Міністерстві юстиції України (№ 264/5455 від 22 березня 2001 р.) та опубліковано в Офіційному віснику України від 13 квітня 2001 р. Попередній Звід (1995 року) складався з 271 статті, з яких переглянуто 185 (з грифом “особливої важливості” – 7, “цілком таємно” – 47, “таємно” – 131). Із Зводу виключено 3 статті, в 46 внесено значні зміни та доповнення, введено 10 нових статей.

Зокрема [3], до ЗВДТ включені статті, згідно з якими здійснюється засекречення інформації про:

- дислокацію, дійсні найменування, організаційно-штатні структури, чисельність особового складу військових частин та установ мирного часу, які не підлягають розголошенню згідно з міжнародними зобов’язаннями України;

- розробки, впровадження, використання та склад автоматизованих інформаційних систем Міністерства оборони України, призначених для обробки інформації з обмеженим доступом;

- технології виготовлення та застосування спеціальних складових захисних голографічних елементів, які створюються на замовлення державних органів, у тому числі для захисту від підробок банкнот, цінних паперів, документів суворого обліку, спеціальних складових голографічних захисних елементів, якщо вони

дають можливість повного відтворення голографічних захисних елементів, наукових відкриттів, зміст науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт зі створення та впровадження спеціальних складових голографічних захисних елементів за замовленням державних органів;

- організацію, зміст, стан і плани розвитку системи криптографічного захисту інформації, зміст і результати спеціальних наукових досліджень в галузі розробки перспективних криптографічних систем та засобів криптографічного захисту секретної інформації, технічні та спеціальні характеристики ключових даних, ключових документів до засобів криптографічного захисту секретної інформації та про порядок їх формування (генерації), результати тематичних досліджень діючих та розроблюваних систем та засобів криптографічного захисту секретної інформації.

Внесені до останньої редакції Зводу зміни певною мірою звузили коло відомостей, що становлять державну таємницю, зняли обмеження у доступі до інформації, поширення якої не завдасть шкоди національній безпеці України. Це дозволило, з одного боку, сприяти вдосконаленню загальнодержавної системи охорони державної таємниці, а, по-друге, дати змогу заощадити значні державні кошти за рахунок скорочення кількості режимно-секретних підрозділів в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях, а також чисельності громадян, яким надано допуск до державної таємниці. Отже можна констатувати факт суттєвого скорочення Зводу, його оптимізації під сучасні вимоги життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, що в свою чергу сприятиме зосередженню зусиль з впровадження заходів з охорони державної таємниці на найбільш актуальних напрямках.

Як одна з складових забезпечення національної безпеки, з метою недопущення нанесення шкоди в разі розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, в Україні створена та функціонує система охорони державної таємниці.

Система охорони державної таємниці – комплекс організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання розголошенню секретної інформації та втратам її матеріальних носіїв.

В Службі безпеки України виконання завдань у сфері охорони державної таємниці покладено на Управління охорони державної таємниці (далі – Управління) та регіональні органи, при цьому Управління організує та координує їх діяльність. В межах компетенції Служби безпеки України Управління розробляє та реалізує заходи щодо розвитку і удосконалення загальнодержавної системи охорони державної таємниці, її організаційного та нормативно-правового забезпечення.

З метою охорони державної таємниці в державі впроваджено:

- єдині вимоги до виготовлення, користування, збереження, передачі, транспортування та обліку матеріальних носіїв секретної інформації;
- дозвільний порядок провадження органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями діяльності, пов'язаної з державною таємницею;
- обмеження оприлюднення, передачі іншій державі або поширення іншим шляхом секретної інформації;
- обмеження, пов'язані з державною таємницею, щодо перебування та діяльності в Україні іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб, їх доступу до державної таємниці, а також щодо розташування і переміщення об'єктів і технічних засобів, що їм належать;
- особливості здійснення функцій органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями, діяльність яких пов'язана з державною таємницею;
- режим секретності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, що провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею;
- спеціальний порядок допуску та доступу громадян до державної таємниці;
- технічний та криптографічний захист секретної інформації.

Єдині вимоги до виготовлення, користування, збереження, передачі, транспортування та обліку матеріальних носіїв секретної інформації встановлено відповідними чинними нормативно-правовими актами. З метою удосконалення зазначених заходів з охорони державної таємниці Службою безпеки України розробляється нова Інструкція з охорони державної таємниці в організаціях, установах та на підприємствах, в якій будуть враховані сучасні та найновіші вимоги щодо вирішення проблем з охорони державної таємниці. Прийняття цієї Інструкції дозволить забезпечити охорону державної таємниці на більш високому рівні, створити оптимальні умови для впровадження сучасних заходів з охорони державної таємниці.

Одним з основних організаційно-правових заходів щодо охорони державної таємниці є дозвільний порядок провадження організаціями, установами та підприємствами діяльності, пов'язаної з державною таємницею. Надання спеціальних дозволів організаціям, установам та підприємствам відповідно до вимог чинного законодавства є однією з основних функцій Служби безпеки України у сфері захисту державної

таємниці. Саме дозвільний порядок провадження діяльності, пов'язаною з державною таємницею, забезпечує визначення рівня готовності установи чи підприємства до такого виду діяльності. Дозвіл на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, надається органам державної влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям за результатами спеціальної експертизи, яку організує Управління, за наявності в них умов, визначених чинним законодавством.

Обмеження оприлюднення, передачі іншій державі або поширення іншим шляхом секретної інформації є однією з складових забезпечення охорони державної таємниці. Чинним законодавством передбачено, що під час підготовки матеріалів для опублікування, поширення в пресі та інших засобах масової інформації або переміщення через їх кордон органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та громадянами обов'язково здійснюються заходи з визначення наявності в цих матеріалах відомостей, що становлять державну таємницю. В разі виявлення таких відомостей – матеріали не підлягають публікації або переміщенню через кордон.

Законом України “Про державну таємницю” визначено, що перебування та діяльність в Україні іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб, їх доступ до державної таємниці, а також розташування і переміщення об'єктів та технічних засобів, що їм належать, в разі необхідності вирішення проблеми забезпечення охорони державної таємниці, обмежуються. Такі обмеження, що пов'язані з державною таємницею, визначаються відповідним законодавством та дозволяють забезпечувати національні інтереси при міжнародному співробітництві України.

Органи державної влади, діяльність яких пов'язана з державною таємницею, виконують свої функції щодо органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій з урахуванням чинного законодавства в сфері охорони державної таємниці. Передбачено, що вони вправі відмовити у наданні секретної інформації органам державної влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам і організаціям в разі невиконання ними заходів з охорони державної таємниці.

З метою охорони державної таємниці в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах і організаціях, що провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею, чинним законодавством встановлено відповідний порядок забезпечення та виконання заходів з охорони державної таємниці – режим секретності.

Розроблення та здійснення конкретних заходів щодо забезпечення режиму секретності, постійного контролю за їх додержанням в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах і організаціях покладається на їх режимно-секретні органи. Завдання та права режимно-секретних органів визначені Законом України “Про державну таємницю”, при цьому режимно-секретні органи є головними підрозділами організацій, установ та підприємств з виконання завдань у сфері охорони державної таємниці. Слід відзначити, що Управлінням здійснюється постійне організаційно-методичне керівництво діяльністю режимно-секретних органів.

Питання допуску громадян до державної таємниці, яке регулюється на цей час чинним законодавством, знаходиться під особливою увагою Служби безпеки України. З одного боку, допуск громадян до державної таємниці передбачає виконання обмежувальних заходів щодо громадянина, які визначені чинним законодавством, з іншого – взяття громадянином на себе письмових зобов'язань щодо збереження державної таємниці. На нашу думку, такий порядок забезпечує відповідальність громадян – секретноносців за збереження державної таємниці. При цьому, як спеціально уповноважений орган державної влади в сфері охорони державної таємниці, Служба безпеки України несе відповідальність за забезпечення функціонування системи охорони державної таємниці; разом із тим, громадяни, які отримали допуск до державної таємниці, також несуть відповідальність за недопущення розголошення секретних відомостей або втрати їх матеріальних носіїв. Таким чином, забезпечення охорони державної таємниці можливе тільки за умови відповідального відношення до виконання чинного законодавства у сфері охорони державної таємниці всіх громадян, керівників будь-яких рівнів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, відомств, установ і організацій, при щільній взаємодії зі Службою безпеки України.

Таким чином, систему охорони державної таємниці слід визначити як достатньо складну та розгалужену, в якій чітко визначено заходи з охорони державної таємниці та межі відповідальності і обов'язки вищих органів державної влади, Служби безпеки України, керівників органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, права та обов'язки громадян. Система охорони державної таємниці в необхідній та достатній мірі забезпечує захист секретної інформації в державі, а її подальший розвиток та постійне удосконалення з урахуванням сучасного рівня розвитку суспільства, науки та техніки забезпечуватиме зміцнення національної безпеки України.

Література: 1. “Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України” // Постанова Верховної Ради України № 3/97-ВР від 16 січня 1997 р. 2. Закон України “Про внесення змін до

УДК 002.6 + 347,777 + 343.50/53 + 35.078 + 342.7

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ: ГАРМОНІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Микола Швець, Ростислав Калюжний, Владислав Гавловський**,
Віталій Цимбалюк***

*Науково-дослідний центр правової інформатики Академії правових наук України,
*Національна академія внутрішніх справ України, **Міжвідомчий науково-дослідний
центр з проблем боротьби з організованою злочинністю*

Анотація: Розглядаються питання формування державної інформаційної політики України, теорії інформаційного права, правової інформатики у контексті національної та міжнародної інформаційної безпеки.

Summary: The questions of creation of state information policy of Ukraine, of the theory of the information law, legal computer science in a context of national and international information safety are considered.

Ключові слова: Державна інформаційна політика, безпека, право.

І Вступ

Після здобуття державного суверенітету в Україні активно створюється національна публічно правова інституція – законодавство та підзаконні нормативні акти у сфері державної інформаційної політики, зокрема щодо державного регулювання суспільних інформаційних відносин, у тому числі таких, що пов'язані з інформатизацією, інформаційною безпекою. При цьому виникає необхідність узгодження національного права України з міжнародним правом. За підрахунками експертів сьогодні міжнародне інформаційне право налічує більш ніж 70 міждержавних угод різного рівня (універсальних (глобальних), регіональних, двосторонніх), об'єктом яких є міжнародні публічні та приватні суспільні відносини щодо інформації.

Національне (державне, публічне) право України також має значний масив нормативних актів (законів та підзаконних), які прямо чи опосередковано регулюють публічні та приватні суспільні інформаційні відносини в Україні за участю, так званого в теорії міжнародного права, "іноземного елемента":

- суспільних відносин, які виникають за участю іноземців, іноземних організацій (юридичних осіб), інших держав, міжнародних організацій тощо на території України;
- подій, ускладнених колізійними прив'язками та матеріальними нормами міждержавного змісту;
- дій держав та інших суб'єктів міжнародного права щодо координації зусиль у правовому регулюванні міжнародних інформаційних правовідносин на глобальному, регіональному та двосторонньому міждержавному рівні тощо.

II Проблеми права та законодавства щодо формування державної інформаційної політики України

Серед деяких вітчизняних політиків та науковців лунають вислови, що в Україні немає державної інформаційної політики. Ми маємо іншу думку: державна інформаційна політика в нашій країні існує, але її положення розпорочені у Конституції та чинному інформаційному законодавстві України.

При ґрунтовному вивченні Конституції України можна визначити ряд положень, через які розкривається сутність державної інформаційної політики на рівні принципів. Для прикладу наведемо декілька таких принципів.

1. Державна інформаційна політика у контексті верховенства прав людини:
  - людина, її безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю (стаття 3);
  - утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3);
  - ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (стаття 32);
  - громадянам гарантується свобода творчості, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у